

Trösterová, Zdeňka

[Из истории русских слов: словарь-пособие]

Opera Slavica. 1995, vol. 5, iss. 4, pp. 57-59

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117026>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Na příkladu ruštiny ilustroval, jak je nesnadné vymezení hranic spisovnosti a nespisovnosti v nejstarším období. *L. Štěpanovová* (Olomouc) ve svém vystoupení *Aktuální procesy v současné ruštině* pojednala o transformacích, které probíhají ve slovních zásobě současného ruského jazyka. O imperativu 1. os. pl. promluvila *H. Fildrová* (Olomouc) v příspěvku *K užítí ruského inkluzivního imperativu*. Upozornila na formální odlišení mezi významem imperativním a indikativním a na konkrétních příkladech ilustrovala postupně stírání rozdílů, kdy tvar imperativní se stává explicitním prostředkem pro vyjádření rady, doporučení či návrhu. Otázka adverbializace v ruštině a ukrajinštině byla předmětem zájmu *Josefa Anderše* (Olomouc), který vystoupil s referátem *Desub-*

stantivní adverbializace jako prostředek tvoření příslovcí.

Na konci každé části jednání konference byla bohatá diskuse k obsahu jednotlivých vystoupení, což svědčilo o aktuálnosti přednesených příspěvků. Lze si jen přát, aby se tyto diskusní spory a náměty staly impulsem k další badatelské činnosti v oblasti jazykovědné slavistiky.

Celkový ráz konference i mnohostrannost příspěvků lze považovat za zdařilé uctění díla světozně proslulého rusisty a slavisty. V neposlední řadě nutno vyjádřit díky všem, kdo se zasloužili o zorganizování této konference, jejíž průběh byl důstojný a zcela bez organizačních problémů.

Aleš Brandner

Из истории русских слов. Словарь-пособие. Школа-Пресс, Москва 1993, 236 стр.

Jednou z publikací, které reprezentovaly současnou ruskou knižní produkci na posledním knižním veletrhu ve Frankfurtu nad Mohanem, je výše nazvaná knížka. Patří do oblasti populárně-vědeckých příruček, sestavil ji kolektiv autorů z Institutu ruského jazyka RAV (A. Je. Anikin, I. A. Kornilajeva, O. M. Mladenova, M. S. Mušin-skaja, A. A. Pičhadze, A. M. Sabenina, A. A. Utkin) a Institutu jazykovědy RAV (I. I. Čelyševa). Recenzenti bohužel nejsou uvedeni, takže buď kniha odborně posuzována nebyla, což u publikací tohoto typu není běžné, nebo byli opomenuti omylem. Podle anotace je příručka určena učitelům, studentům středních a vysokých škol a všem zájemcům o historii původu slov. Kniha obsahuje předmluvu, seznam zkratk a jednotlivá slovníková hesla v abecedním řazení, neobsahuje však rejstřík zkoumaných slov ani seznam základní odborní literatury,

s níž autoři pracovali. V jednotlivých slovníkových heslech však literatura vztahující se k etymologii nebo prvnímu doloženému výskytu slova na ruské půdě uvedena je.

Zda se výběr hesel řídil určitými kritérii, není z jejich souhrnu patrné. Podle samotné publikace jde o sborník "etud z historie slov" všeobecně známých i vzácněji se vyskytujících, hovorových i knižních, domácích i přejetých, velmi starobylých i zcela nových. Těžko říci, zda je tato různorodost zápořem či předností knihy, asi podle zaměření čtenáře, který po ní sáhne. Jako zajímavá exkurze do oblasti historie slov si však knížka své čtenáře a uživatele jistě najde.

Uvedme alespoň několik příkladů, na nichž ukážeme, jak je struktura hesla pojata. Jako motto je v záhlaví každého hesla citát z krásné literatury (proza i básnická díla), v němž je slovo doloženo. Následuje výklad, podle zaměření toho kterého autora pojatý

buď výhradně etymologicky v duchu tradičních etymologických slovníků, nebo populárněji. Slovník obsahuje výklad necelé stovky slov řazených v abecedním pořadí, uvedeme-li pro představu čtenáře alespoň prvních deset, pak jsou to: *авантюрист, авгур, адажио, адюльтер, ажикотаже, ажур + ажур = все в ажуре, аи, аккорд, альбом, алюминий*. Tento výčet by však mohl vzbu-
dit (vzhledem k písmenu А) mylný dojem, že pozornost je věnována výhradně slovům cizím, přejatým. Není tomu tak, ale celkový dojem ze slovníku je opravdu takový, že autoři preferují slova "exkluzivní" (z uvedených deseti např. *аи* jako název jednoho z nejlepších francouzských šampaňských vín atd.).

Všimněme si však i způsobu výkladu slov běžnějších. Každý rusista zná např. slovo *парень*. Jeho zvláštností je, že mimo ruštinu není doloženo v žádném z dalších slovanských jazyků, kromě ukrajinštiny, kde jde pravděpodobně o výpůjčku z ruštiny. V ruských památkách je poprvé zachyceno v účetní knize Nikolajevského Korelského kláštera z r. 1599, existuje v ruských nářečích ve významu *chlapec, mladý člověk, přítel*, ve frazeologismu *ходить в парнях* s významem *být starý mládenec, за парнями побежать stát se děvčetem na vdávání, dospělou*. Autor A. Je. Anikin uvádí tři existující etymologické výklady, první dva jako sporné, třetí jako zcela sestýnny: Vasmer vidí ve slově *парень* variantu slova *паробок* z psl. *pa-orbъkъ*, Toporov je spojuje s fránských původem, Terras s psl. *orati* ve významu "ten, kdo ještě neumí orat". Daný příklad dobře ukazuje, že spolehlivě určit etymologii i velmi běžných slov bývá velmi obtížné.

Jednodušší a nesporné jsou případy na první pohled složitější.

Např. slovo *nacxa* (autor hesla M. S. Mušin-skaja), doložené už v Ostromirovu evangeliu z r. 1057, přejala ruština z řečtiny, kam se toto slovo dostalo z aramejštiny. Kromě toho je známa starohebrejská podoba *pesah*.

Autorka upozorňuje, že v názvech svátků ruského pravoslavného roku má slovo *nacxa* zvláštní postavení v tom smyslu, že je jediné cizího původu. Pro všechny ostatní svátky se vytvořily a ujaly názvy původem ruské: *Рождество Христово, Сретение, Крещение, Благовещение, Вознесение* atd. Ostatně i velikonoce mají svůj ruský název, ale užívaný spíše pouze v církevním prostředí: *Светлое Христово Воскресение*. V něm jsou však konotace spojené s tímto svátkem příliš zúženy, zatímco *nacxa* odkazuje nejen k tradicím křesťanským, ale i židovským (hebrejské sloveso *pasah* "jít kolem; minout") - ve spojení s biblickým výkladem o odchodu Židů z Egypta po 430 let trvající otroctví. Propustit Židy přiměl faraona až desátý boží trest, smrt všech prvorozených, který se však vyhnul židovským rodinám, protože anděl smrti *minul* jejich domy s dvěma označenými krví obětovaného beránka, jenž sám se pak začal nazývat *pesah - pascha*. Autorka při výkladu biblických souvislostí připomíná i další název velikonoce, *праздник опресноков* (v české podobě *přesnic*), tj. nekvašených chlebů, protože Židé neměli čas připravit si jídlo na cestu a pekli si pak chléb z nevykynutého těsta. Z jedné strany jde o příběhy obecně známé, z druhé strany zvlášť pro mladé lidi po řadu pokolení vychovávané v duchu ateismu zcela objevené.

Jako další příklad uved' me slovo, které, ač slovanského původu, do aktivní slovní zásoby většiny nositelů jazyka nepatří. Je jím *отребе* (autor hesla O. M. Mladenova). Je dešifrováno jako *отбросы*, ale myšlí by se ten, kdo by se domníval, že v něm je prefix *ot-*. Naopak etymologicky souvisí se slovesem *теребить*, tvar bez plnohlásí prozrazuje církevněslovanský původ. Průměrnému českému rusistovi však ani sloveso *теребить* mnoho bez slovníku neřekne. Přiznává, že sama je znám jen náhodou z Paster-nakovy básně *Баллада*:

Льет дождь. Я вижу сон: я взят
 Обратно в ад, где все в комплоте.
 И женщин в детстве мучат тети,
 А в браке дети теребят
 (= *pořád něco chtějí, nedají pokoj*; ale nepřenesený význam *mnou, žmoulat, popotahovat*, odtud třeba "tahat za sukni" apod.).
 Citát ze Solženicyna, který uvádí autorka
 hesla, nás ještě spíše utvrdí v tom, že rusky
 vlastně vůbec neumíme: Отвратительны
 вам эти наглые морды, эти глумные
 ухватки, это отребье двуногих... Slovo
отребье, doložené už v Gennadijově bibli
 z r. 1499 v dodnes užívaném přeneseném
 významu "vyvrhelové", je v původním
 významu doloženo ze stsl. překladu Nového
 zákona "якоже отреби миру быхом"

(v českém překladu "jako smetř tohoto světa učiněni jsme"). Slovo souvisí se stsl. slovesem *otrěbiti* = *čistit* a existuje i v ruských dialektech jako *omepeba* = *pazdeř* v souvislosti se zpracováním lnu nebo konopí.

V uvádění zajímavých příkladů by bylo možné pokračovat, domnívám se však, že čtenář si již představu o knižce udělat umí. Na závěr pouze znovu konstatuji, že vzhledem k dobře zpracovaným heslům by publikaci prospěla větší péče věnovaná jen zdánlivě formálním záležitostem, jako je zdůvodnění kritérií jejich výběru, rejstřík zkoumaných slov, přehled literatury, uvedení recenzentů apod.

Zdenka Trösterová

Мова ділових паперів. Навчальний посібник. Л. П. Паламар, Г. М. Кацавець. Київ, вид-во «Либідь», 192 с.

Два роки тому в усіх вищих навчальних закладах України введено курс «Ділове мовлення», спрямований не тільки на поліпшення грамотності студентів, а й на підняття їхньої загальної культури і зокрема мовленнєвої. Запровадження названого курсу цілком закономірне і зумовлене потребами сьогоденного життя, процесом українського Державотворення (зрослий інтерес до української мови, помітне розширення сфер її використання, заповнення нею тих сфер комунікації, які раніше були зайняті російською мовою та ін.).

Згадана книжка затверджена Міністерством освіти України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Складається з 21 занять, що побудовані за спільною схемою: перша частина кожного може бути використана для бесіди, лекції або семінару; граматична тема (із скеруванням на загальну, зазначену у назві

посібника), рекомендації та поради щодо підготовки того чи іншого документу, лексичний та стилістичний матеріал під рубрикою «Зверніть увагу» та ін. Книга спрямована не лише на засвоєння граматичних правил, лексичних одиниць, синтаксичних моделей, що вживаються тільки в діловому спілкуванні; автори реалізували свою мету в інший спосіб: завдяки різним формам пропонування завдань, міні-текстам, граматичним коментарям і порадам можна не тільки вивчити основні правописні норми української мови, а й поглибити свої знання з практичної граматики, засвоїти українські літературні норми на лексичному та граматичному рівнях, опанувати найрізноманітніші комунікативні ситуації. Навчальний посібник включає найважливіші й найскладніші питання орфографії та орфографії української мови (чергування звуків, спрощення, використання апострофу, правопис подвоє-